

Марк Форсайт

Коротка
історія
пияцтва

ХАРКІВ
«Фоліо»
2023

ВСТУП

Насправді я гадки не маю, що таке пияцтво. Так, дивне зізнання від людини, яка збирається писати про історію пияцтва. Однак будемо відвертими: якщо автори дозволятимуть різним дрібницям, на кшталт невігластва, ставати на заваді написанню їхніх книг, полиці книжкових крамниць пустуватимуть. Водночас у цьому є логіка, адже ще змалечку, з 14 років, я проводив масштабні емпіричні дослідження на тему пияцтва. Багато в чому мені подобається думати про себе як про Блаженного Августина наших днів, який одного разу сказав: «Що таке час? Якщо мене ніхто не запитує, я маю відповідь на це питання. Якщо ж мені потрібно пояснити що таке час комусь іншому, я поняття не маю». Замініть слово *час* на слово *пияцтво*, і ви легко зрозумієте позицію автора.

Мені відомі основні медичні факти: кілька джин-тоніків послаблять ваші рефлекси; вісім-десять пляшок — і ви вже в пошуках найближчої вбиральні, не маючи сил встояти на ногах; ще більша кількість алкоголю — наразі я не готовий визначити, яка саме — може вбити вас. Утім, ми знаємо (по-августинськи), що загалом пияцтвом називають інше. Якби у двері моєї домівки постукав прибулець із питанням, чому люди на нашій планеті продовжують вживати алкоголь, я, мабуть, нічого не відповів би, хіба що: «Та це все для того, щоб послабити наші рефлекси. І для того, щоб ми не змогли нормально зіграти в настільний теніс».

Побутує ще одна хибна думка — про те, що алкоголь додає розкутості нашій поведінці. Проте це суперечить істині. Напідпитку я роблю речі, які навряд чи захотів би зробити, якби був тверезим. Так, я можу протягом кількох годин розмовляти з людьми, яких у тверезому ста-

ні вважав би нудними. Я навіть пригадую, як одного разу розмахував хрестом з вікна квартири в Кемден-таун* (район у північно-західному Лондоні — прим. перекладача), закликаючи перехожих покаятися. Не скажу, що це те, чим би я займався у тверезому стані, але мені елементарно не вистачить сміливості.

Утім, не все, що становить так званий «алкогольний флер», спричинене дією алкоголю. Ви легко можете роздати людям безалкогольне пиво, не говорячи про вміст алкоголю, а потім просто сісти і занотовувати зміни. Для соціологів такий експеримент — звична справа. При цьому отримуємо релевантні та переконливі результати. І тому, по-перше, навіть не думайте довіряти соціологу в барі — з них очей не можна зводити! По-друге, якщо ви належите до культури, у якій вважається, що алкоголь породжує агресію, ви почнете поводитися як мінімум галасливо. Якщо ви належите до культури, у якій алкоголь тісно переплітається з релігією, то станете більш релігійним. (Ба більше — манера вашої поведінки може змінюватися від застілля до застілля.) Якщо ж креативний соціолог скаже, що досліджує вплив спиртного на лібідо, у повітрі відчуватиметься атмосфера хтивості; а якщо соціолог скаже, що його цікавить феномен застільних пісень — усі одразу почнуть співати.

Трапляється, що люди змінюють модель поведінки залежно від виду алкогольного напою, який вони вживають. Усе правильно, навіть незважаючи на те, що основний активний компонент — етанол — завжди залишається ідентичним. Ваша поведінка змінюватиметься залежно від історичного походження та культурних асоціацій напою, який вживатимете. Так, англійці, найімовірніше, стануть агресивнішими після пари пінт лагера. Однак подайте їм вино, яке здавна асоціюється з французькою розміреністю та лоском, і ви побачите, як вони вмить стануть стриманими та ввічливими, а в особливо серйозних випадках ще й французькі берети дістануть. Зрештою, це можна вважати відповіддю на запитання, чому хуліганство найчастіше асоціюється з пивними пабами, а не з італійськими вермутом чи камп'арі.

Окремі люди сприймають такий підхід доволі негативно. Вони до останнього наполягатимуть на тому, що алкоголь має негативні наслід-

ки — скажімо, породжує жорстокість. Стоятимуть на своєму, навіть якщо ви нагадаєте, що агресія властива й тим культурам, у яких алкоголь заборонений. Коли ж я скажу (а я маю відповідний досвід!), що випиваю набагато частіше, ніж більшість людей навколо, але при цьому років з восьми й пальцем нікого не чіпав (тобто ще навіть до того, як уперше по-справжньому пригубив спиртне), у відповідь, швидше за все, почую: «Гаразд, та це ви, а ось інші...». Ну, як зазвичай буває, — завжди є «інші люди», на яких можна послатися. Однак більшість людей під час колоритної званої вечері може пити хоч цілу вічність, при цьому не переслідуючи свого сусіда з ножем.

Якщо ж, — хоча, власне, це дуже маловірогідно, — ви перенесетеся в іншу епоху та в іншу культуру, стародавні єгиптяни точно будуть здивовані, побачивши, що ви не п'єте заради отримання просвітлення від богині неба Хатхор. Чому ні, якщо це роблять усі? Умовний шаман епохи неоліту також здивується вашому небажанню спілкуватися таким чином з предками. А ефіопське плем'я Сурі взагалі поцікавиться, чому ви досі не почали виконувати свою роботу, адже саме напідпитку вони займаються справами. Як кажуть, «немає спиртного — не буде й роботи». Ці приклади можна назвати, неначе технічний механізм, перехідним пияцтвом — коли людина випиває, знаменуючи таким чином перехід одного етапу в інший. В Англії ми п'ємо, оскільки закінчили робочий день. Сурі п'ють, бо починають його.

Погляньмо на це з іншого боку. Після смерті Маргарет Тетчер у її труну не поклали келихи для спиртного, взятого у крамниці через дорогу. Для британської культури це — традиційна справа. Навіть ми — насправді дивакуваті й ексцентричні — здивувалися б, якби все відбувалося навпаки. Проте світовій історії відомі прецеденти, коли державних лідерів — від царя Мідаса, династій Стародавнього Єгипту, шаманів Піднебесної і до вікінгів — ховали з речами, необхідними для розкішної п'янки. Тільки вже на тому світі. Дістається навіть тим, хто спочиває дуже давно — спитайте у представників кенійського племені трікі, які про всякий випадок періодично розливають пиво на могилах своїх предків.

Пияцтво — явище фактично всеосяжне. Майже кожна відома культура має свій алкоголь. Ну а ті, хто особливого бажання до спиртного не проявляв — мова йде про Північну Америку й Австралію, — були колонізовані тими, хто випити полюбляє. У будь-який момент у будь-якому місці пияцтво виконує своє призначення. Це і святкування, і елемент ритуалу, і привід комусь вмазати, і шлях до прийняття рішень та ухвалення нових контрактів, і ще сотні різних ситуацій. Коли стародавні перси були на порозі прийняття серйозної політичної угоди, вони обговорювали питання двічі — напідпитку і у тверезому стані. Якщо в обох випадках вони досягали одного конкретного консенсусу, приймалося рішення.

Саме про це моя книга. Йдеться власне не про алкоголь, а про культуру пияцтва, його неприємні сторони та відповідний пантеон богів. Від Нінкасі, шумерської богині пива та алкогольних напоїв — і до ацтеків з їхнім міфом про 400 сп'янілих кроликів.

Перш ніж розпочати, з'ясуємо ще кілька деталей. Насамперед зауважу — перед вами *короткий* зріз історії пияцтва. Дослідження повної історії стало б повноцінним дослідженням історії людства і вимагало б, м'яко кажучи, чимало паперу. Натомість я вирішив визначити основні моменти, щоб зрозуміти, як поводяться люди в ситуації, коли пляшка буквально манить до себе. Як усе відбувалося в салуні на Дикому Заході, середньовічній британській таверні або на давньогрецькому симпосії? А як поведилася представниця жіночої статі в Стародавньому Єгипті, коли бажання провести ніч у галасливому закладі ставало просто непереборним? Звісно, раз на раз не випадає, але ми все одно можемо нехай навіть розмити собі це уявити.

У підручниках з історії часто розповідається, як хтось був напідпитку, але ці книги не дають відповідей на питання стосовно різних аспектів культури пияцтва. Де саме все відбувалося? За участі кого? У який період доби? Пияцтво завжди виникало на низці неформальних правил, тому що вони рідко записувалися. Наприклад, у сучасній Британії, навіть незважаючи на відсутність зводу законів, абсолютно кожний знає, що алкоголь до полудня — це моветон. Звичайно, не беручи до уваги виняткові ситуації: в аеропорту перед відправкою літака або на матчі з крикету.

Глава 1

ЕВОЛЮЦІЯ

*Ми маємо знати, що загалом
Закони природи поширені,
Алкоголь зустрічається і там, і тут,
За будь-якої причини.
Алкоголь у рослинах, алкоголь у деревах,
Все — безперечні природи частини,
Тож справедливо повинен міститися
Спирт і у тілі людини.*

Герберт А. Вернер (1956)

Ще до того, як стати людьми, ми вже були любителями випити. Алкоголь мав і має природне походження. Приблизно чотири мільярди років тому, коли життя тільки зароджувалося, а одноклітинні мікроорганізми безтурботно плавали в первинному бульйоні, поглинали цукор, виділяючи етанол і діоксид вуглецю. Іншими словами — випускаючи під себе пиво.

На щастя, еволюція цим не обмежилася, і згодом на планеті з'явилися дерева з різноманітними фруктами, які, якщо їх не збирати, починають бродити. Під час бродіння виділяються цукор і алкоголь, на який злітаються дрозофіли, або плодові мушки. Наука не знає, чи на-

пиваються взагалі ці створіння, — на жаль, вони не здатні ані говорити, ані співати, наче на застіллях, ані водити автомобіль. Утім, точно відомо — коли самець плодової мушки у своїх романтичних прагненнях опиняється непотрібним зневажливій самиці, кількість випитого ним алкоголю різко збільшується.

На жаль, для тварин природа не генерує алкоголю в кількостях, достатніх для організації солідної вечірки. Не генерує за деякими винятками. Річ у тому, що поблизу Панам є острів, на якому водяться мавпи-ревуни — вони залюбки можуть поласувати переспілим плодом пальми астрокаріума (із вмістом алкоголю 4,5%). Ревуни стають буйними та галасливими, потім — сонливими, а іноді навіть зриваються з дерев, травмуючи себе. Якщо ви конвертуєте об'єм алкоголю, який вживають мавпи-ревуни, до їхньої ваги, він буде еквівалентний двом пляшкам вина, випитим протягом 30 хвилин. Але ситуація з ревунами виняткова. Для більшості видів тварин спиртного в тій кількості, у якій його генерує природа, недостатньо, щоб безповоротно сп'яніти. Хіба що якийсь люб'язний вчений спіймає вас, перемістить у лабораторні умови й напоїть для експерименту.

Оскільки сп'янілі тварини — явище досить кумедне, неможливо не припустити, що науковці, які проводять увесь час за розробкою експериментів для дослідження впливу алкоголю на мозок і поведінку братів наших менших, тихо посміюються у процесі. Що станеться, коли ви поставите перед пацюком келих або забезпечите необмежений запас алкоголю? А що трапиться, коли ви допустите цілу колонію пацюків до безкоштовного бару?

Насправді вони доволі цивілізовані. Якщо лише не брати до уваги перші кілька днів, коли пацюки трохи шаленіють. Вже через день-два вони заспокоюються і переходять до двох келихів на добу: перший — до приймання їжі (вчені називають цей період коктейльною годиною), другий — перед сном (так би мовити, по келиху на ніч). Кожні тричотири дні спостерігається сплеск у вживанні алкоголю — пацюки збираються на свої тематичні вечірки. Все це звучить справді ідеалістично, а тому нічого страшного, якщо ви пожалкували, що не народилися

пацюком. До того ж необхідно пам'ятати про деякі речі: по-перше, не всім пацюкам щастить стати частиною лабораторного експерименту; по-друге, існує темна сторона пацючого пияцтва. Річ у тому, що колонії пацюків зазвичай очолює домінуючий самець — Король пацюків. Він — абсолютно непитуший, тоді як пацючий алкоголізм процвітає на нижчих рівнях їхньої соціальної ієрархії. Самці з нижчим статусом випивають, щоб заспокоїти свої нерви або відсторонитися від турбот. Зрештою, випивають, бо їм здається, що вони цілковиті невдахи.

І це одна з найбільших проблем під час дослідів ставлення тварини до випивки. Надзвичайно некомфортно бути під замком, наляканим та змученим, а тому бідолага потягнеться до будь-якої випивки, яку ви йому дасте. Власне, з людиною буде аналогічна ситуація: якщо мене спіймає група орангутангів, затягнувши при цьому в безпросвітні лісові хащі острова Борнео, я, імовірно, вип'ю все сухе мартіні, яким мене напоять, — не в останню чергу через свою акрофобію.

Отож, вчені повинні знайти більш делікатні шляхи, як напоїти тварин, не потурбувавши їх. Це особливо важливо щодо слонів — якщо, звісно, ви не хочете побачити, на що здатний самець під дією алкоголю. А вони буквально скаженіють. У 1985 році в Індії стався випадок, коли стаду слонів вдалося прорватися до гуральні. Звісно, нічим хорошим це не закінчилося. У стаді було приблизно 150 особин — сп'янілих, розлючених і готових рознести все вщент. І вони рознесли — сім бетонних будівель, розтоптавши водночас п'ятеро людей. Відверто кажучи, навіть один сп'янілий слон — це вже дуже багато, та коли їх 150, наслідки катастрофічні.

Усі ці речі ви можете втілювати безпечнішим шляхом — наприклад, у парку дикої природи. Завантажте кілька діжок з пивом у пікап, доставте до загону, де проживають слони, відкоркуйте і дозвольте тваринам насолодитися. Зазвичай у подібних ситуаціях виникає невелика штовханина, а найбільші слони заберуть значну частину собі, однак ви все ж можете потім спостерігати за тваринами, які, ледь тримаючись на ногах, вирубляться на місці. Досить кумедна картина. Проте навіть у цьому випадку все може піти не за планом. Якось один науковець,

дозволивши величезному самцю пригубити зайвого, раптом усвідомив, що став своєрідним рефері, який має зупинити поєдинок між сп'янілим слоном та носорогом. Так, зазвичай слони не нападають на носорогів, однак — ви не повірите — пиво може перетворити цих тварин на справжніх забіяк.

Набагато безпечніше проводити досліді на мурахах. Існує теорія, за якою мурахи мають свою секретну мову. Річ у тому, що комахи живуть колоніями, у яких чужакам абсолютно не раді. Звідси виникає запитання: як мурахи розуміють, хто є хто? І хоча теорія про секретну мову є досить дивною, вона з очевидних причин користувалася популярністю серед ексцентричних вікторіанських натуралістів — доки сер Джон Леббок, 1-й барон Аверебі, аргументовано не спростував такий підхід. Як саме? Завдяки низці експериментів у 1870-х:

Була висловлена думка, за якою мурахи в різних гніздах мають свої знаки або коди, за допомогою яких вони розпізнають одне одного. Щоб перевірити це, я вирішив дезорієнтувати комах. Спершу спробував хлороформ, однак він став фатальним для них, і... Словом, не можу сказати, що все пройшло добре. Після цього я вирішив напоїти комах. Зробити це було не так легко, як я очікував. Ніхто з моїх мурах добровільно не хотів ставати алкоголіком. Вреїті-реїт, проблему вдалося вирішити шляхом занурення комах у віскі на пару хвилин. Загалом я взяв п'ятдесят особин: двадцять п'ять з одного гнізда і двадцять п'ять з іншого; напоїв їх до чортиків; зробив на кожній особині помітку фарбою і поклав на столі біля місця, де їли мурахи з одного із гнізд. При цьому на столі, як і завжди, була перепона з водою, щоб запобігти їхній втечі. Тверезі мурахи швидко помітили своїх сп'янілих товаришів. Ззовні здавалося, що вони були здивовані побаченій картині й зовсім не розуміли, як вирішувати проблеми з алкоголіками навпроти. Власне, все, як у людей. Через певний час вони почали відтягувати сп'янілих колег: незнайомих скидали у воду, якою був оточений стіл; одноплемянників тягнули в гніздо, де ті мали б проспатися. Таким чином, було очевидно: комахи розуміють, де їхні знайомі, навіть якщо останні нездатні подати жодного сигналу чи коду.

Нехай це може прозвучати дивакувато й нерозумно, але зв'язок між пияцтвом людей та пияцтвом тварин, — те, як лють перетікає у поступливість, — насправді вплинув на грандіозний прорив у вікторіанській біології. На думку Чарльза Дарвіна, сп'янілі мавпи були досить кумедним явищем. Так і є. Але британський вчений також вважав, що вони мають велике значення. Він був зачарований, дізнавшись, як ловлять бабуїнів:

Аборигени північно-східної Африки ловлять диких бабуїнів, залишаючи відкритими посудини, наповнені міцним пивом. Мавпи елементарно п'яніють. Один німецький зоолог спостерігав за цими тваринами у стані алкогольного сп'яніння, тримаючи їх у клітці. В результаті він надав колоритний звіт, описавши поведінку та дивну міміку бабуїнів: наступного ранку після пиятики тварини були дуже розсерджені та похмурі; вони підтримували свої голови (які очевидно боліли) двома лапами і справляли відверто жалюгідне враження: коли їм пропонували пиво чи вино, вони з відразу відвертались, однак насолоджувалися лимонним соком. Коата Жоффруа, або американські мавпи, після того, як їх одного разу напоїли бренді, більше ніколи не підходили до спиртного. Вже тільки на підставі цього їх можна назвати розумнішими за багатьох людей. А загалом наведені — незначні на перший погляд — факти підтверджують, наскільки схожими за природою є смакові рецептори людей та мавп.

Якщо, на думку Дарвіна, людина і мавпа однаково реагують на похмілля, їх потрібно співвідносити. Це не єдиний його аргумент, однак він став вихідною точкою, яка доводить, що єпископи — такі ж примати.

Цей підхід також можна вважати передвісником більш пізньої теорії походження людини.

Гіпотеза «сп'янілої мавпи»

У людях закладено те, щоб пити. Ми до біса майстерні у цьому. Кращі за будь-яких інших ссавців, хоча, можливо, лише за винятком малайської тупаї. Ніколи не намагайтеся перепити малайську тупаю, а якщо вже вирішили — не ведіться на спроби зробити поправку на різницю між вами у вазі. Вони можуть випити дев'ять пляшок вина і нічого не відчувати. Усе тому, що тупаї пристосовані виживати на ферментованому пальмовому нектарі. Протягом мільйонів років еволюція природним чином обирала найкращих п'яниць на теренах Малайзії, і тепер тупая — абсолютний чемпіон.

Проте ми, люди, не відстаємо. Ми розвивалися, щоб пити. Десять мільйонів років тому наші предки спустилися з дерев. Не зовсім зрозуміло, навіщо конкретно вони це зробили, але однією з причин міг бути якийсь мальовничий переспілий фрукт на землі у лісі. Такий фрукт містить більше цукру і більше алкоголю, тож ми розвинули свій нюховий аналізатор так, щоб відчувати аромат алкоголю на відстані. Алкоголь був маркером, який приводив нас до цукру.

Усе це призвело до того, що сьогодні науковці називають ефектом аперитиву. Смак і аромат алкоголю викликають у нас апетит, що насправді, — коли ви задумаетесь, — досить дивно. Якщо алкоголь містить багато калорій, чому поглинання певної кількості цих калорій викликає в людини бажання поглинути ще більше?

Можна почути від людей, що невелика пляшка джин-тоніка стимулює роботу травної системи, однак це не зовсім так. Ви отримаєте аналогічний ефект, навіть якщо будете вводити алкоголь внутрішньовенно. І люди, які ніби сидять на дієтах, зриваються теж не через втрату самовладання. Алкоголь впливає на роботу певного нейрона* в нашому мозку, що, у свою чергу, викликає у людини відчуття жахливого голоду. Крім того, саме цей нейрон спрацьовує, коли ви насправді зголодніли й хочете перекусити. Особливе значення це мало для хлопчини, який жив на нашій планеті десять мільйонів років тому. Уявімо, що ви про-

* AgRP-нейрон, якщо бути точним. Хоча я гадки не маю, що це.

гулюєтеся лісовими хашчами, ностальгія за життям на деревах трішки туманить свідомість, і ось ви вловлюєте запах чогось дуже приємного: перезрілого плоду. Ви слідуєте за ароматом і знаходите прекрасну велику диню або ж щось інше. І хоча плід більший, ніж ви здатні з'їсти за один раз, ви не перестаєте ласувати. При цьому весь обсяг калорій можна засвоїти як жир, спаливши їх пізніше.

Отже, таким чином ви отримуєте систему, яка працює у зворотному напрямі: з кожним шматочком в організм надходить певна кількість алкоголю, на який реагує нейрон у вашому мозку, а тому, відчуючи ще сильніший голод, ви починаєте їсти більше. Не дивуйтеся, якщо через якихось 500 тисяч поколінь ваші нащадки, повертаючись напідпитку з паба, вирішать, що готові буквально вбити за шматочок шашлику.

Проте повернімося в доісторичну епоху. Алкоголь привів нас до нашої їжі, він викликав бажання з'їсти нашу їжу, але тепер потрібно засвоїти алкоголь в організмі — інакше їжею для когось станемо ми. Навіть у тверезому стані впоратися з доісторичним хижакком досить складно, однак якщо ви п'яні як чіп, завдання стає взагалі неможливим.

Отож, коли ми розвинули свої смакові рецептори, потрібно — еволюційно — віднайти механізм вирішення побічних ефектів алкоголю. І одна, доволі точна генетична мутація, яка відбулася десять мільйонів років тому, дозволяє нам впоратися зі спиртним не гірше малайської тупаї. Вона пов'язана з виробленням певного ферменту*. Завдяки цьому люди (чи прабатьки людей) несподівано отримали можливість перепити всіх інших приматів. Якщо говорити про сучасну людину, то 10% ферментів у вашій печінці відводяться на перетворення алкоголю в енергію.

Зрештою, існує ще одна — фінальна і надзвичайно важлива для нас — деталь: як саме ми п'ємо? Людина випиває в компанії. Ми пропонуємо посидіти знайомим. Водночас на душі в такі моменти тепло та спокійно, а ті, хто опиняються поруч, стають нашими друзями. Найцікавіша частина в теорії «п'яної мавпи» пов'язана з тим, що все, про що йшлося, — частина запрограмованої еволюції. Ми насолоджуємося алкоголем, адже це наша

* Етанол активний Клас IV алкогольдегідрогеназа (ADH4), якщо бути точним. Знову ж таки, гадки не маю, що це.

нагорода за поглинання калорій. Ми збираємося компаніями, бо для приматів характерно орієнтуватися і турбуватися про свою сім'ю, свій рід. Ми п'ємо разом, бо так ми точно розуміємо, що захищені від хижаків. І якщо одна сп'яніла людина — це безперечна жертва, двадцять сп'янілих людей змусять подумати двічі навіть зголоднілого шаблезубого тигра.

Нарешті розглянемо останній — водночас і спекулятивний, і переконливий — аспект теорії. Ми, люди, як ніхто інший, любимо припасти до пляшки. Чому так? Відповідь на це дає теорія «п'яної мавпи». Хотів би також зазначити, що з нею погоджується не кожен біолог. І це навіть не беручи до уваги тих, хто вважає теорію еволюції марною тратою часу, стверджуючи, що ми створені невідомим доброзичливим божеством. Креаціоністи й дарвіністи завжди мали якусь варварську схильність до суперечок, але їхні — настільки різні — позиції все одно сходяться в одній спільній точці. Бенджамін Франклін, засновник Сполучених Штатів Америки, влучно зауважив: сам факт існування вина вже свідчить про те, що «Бог любить нас і хоче бачити нас щасливими». Однак там же у своєму листі він зробив важливе зауваження щодо анатомії людини:

Для ще більшого підтвердження вашого благочестя і вдячності Божественному Провидінню, подумайте, навіщо нам був даний лікоть. Поглянувши на тварин, призначення яких — пити воду, що протікає по землі, стає зрозуміло: вони мають довгі лапи, довгі шиї, і таким чином здатні пити воду, не стаючи на коліна. Проте анатомія людини, якій було визначено пити вино, дозволяє підносити келих до рота. Якби лікоть був розташований ближче до кисті, рука загалом була б занадто короткою, щоб користуватися келихом; якби ж лікоть людини був розташований ближче до плеча, рука була б занадто довгою, і при спробі випити вина ми б проносили келих за голову... Сучасна ж анатомія дає нам можливість підносити вино точно до рота, — візьмемо ж келихи й вип'ємо за цей мудрий людський механізм!

Франклін також стверджував, що Всесвітній потоп був карою людству за пиття води, — шляхом намагання затопити все живе. Так би мовити, щоб всім вистачило. Утім, незалежно від того, який підхід ви обрали — еволюційний чи божественний — висновок один: ми створені, щоб пити.

ЗМІСТ

Вступ	3
Глава 1. Еволюція	7
Глава 2. Пияцтво в доісторичну епоху	16
Глава 3. Шумерські бари	21
Глава 4. Стародавній Єгипет	33
Глава 5. Грецький симпосій	45
Глава 6. Пияцтво у Стародавньому Китаї	56
Глава 7. Біблія	64
Глава 8. Римський бенкет	73
Глава 9. Темні віки	85
Глава 10. Пияцтво на Близькому Сході	93
Глава 11. Пияцтво в культурі вікінгів	106
Глава 12. Середньовічний трактир	116
Глава 13. Ацтеки	127
Глава 14. Джинова манія	133
Глава 15. Австралія	148
Глава 16. Салун на Дикому Заході	159
Глава 17. Росія	174
Глава 18. Сухий закон у США	183
Післямова	195
Література	198
Подяка	204